

www.dereta.rs

Biblioteka
POSEBNA IZDANJA

Urednik izdanja
Aleksandar Šurbatović

Naslov originala
LE MAUVAIS DÉMIURGE
E. M. Cioran

Copyright © Éditions Gallimard, 1969.
Copyright © ovog izdanja *Dereta*

EMIL M. SIORAN

Zli demijurg

Prevod sa francuskog

Mira Vuković

Beograd
2019.
DERETA

ZLI DEMIJURG

Izuzmemo li poneko zastranjenje, čovek nije sklon dobru: koji bi ga bog na to podsticao? Da bi mogao da učini i najmanje zlom neokaljano delo, on sebe mora da pobedi, da nad sobom izvrši nasilje. Svaki put kad u tome uspe, on svog tvorca izaziva, ponižava. A kad mu se desi da bude dobar, ne više s naporom ili iz računa, već prirodno, on to duguje nekoj višnjoj nebudnosti: istupa tada iz sveopšteg poretka, nije bio predviđen nikakvim božanskim planom. Ne vidimo ni koje mesto zauzima među bićima, ni da li je uopšte biće. Da li je utvara?

Dobro, to je ono što je bilo, ili će biti, to je ono što nikad nije. Parazit uspomene ili predosećanja, prošlo ili mogućno, ono ne može da bude *aktualno*, niti da opstane samo po sebi: dogod jeste, svest za njega ne zna, dočepa ga se tek kad ga više nema. Sve dokazuje njegovu nesupstancijalnost; ono je velika nestvarna sila, načelo koje je podbacilo na samom početku: klonulost, pradžavni stečaj, čije su posledice sve upadljivije kako istorija odmiče. Na početku, u onoj nepristojnoj izmešanosti u kojoj se zbililo skliznuće u život, mora da se dogodilo nešto odvratno što se produžava u našim slabostima, ako ne i u našem rasuđivanju. Kako ne pretpostaviti da je

postojanje, kao i sami elementi, bilo izopačeno već na svom izvoru? Onaj ko nije bio u prilici da barem jednom dnevno tako nešto pretpostavi, živio je kao mesečar.

*

Teško je, nemoguće je poverovati da je dobri bog, „Otac”, mogao da bude upleten u bruku stvaranja. Sve upućuje na to da on u tome nije imao nikakvog udela, da je posredi delo nekog bezobzirnog, pokvarenog boga. Dobrota ne stvara: nedostaje joj mašta, a mašta je potrebna da bi se sklepaio kakav-takav svet. Čin, ili delo, ili svet, mogu u najbolju ruku da proizidu iz mešavine dobra i zla. Pođemo li od našeg sveta, mnogo nam je lakše u svakom slučaju da zamislimo nekog sumnjivog, nego nekog pristojnog boga.

Dobri bog zaista nije bio opremljen da stvara: ima sve, osim sve-moći. Velik po nedostacima (malokrvnost i dobrota idu skupa), on je prototip nedelotvornosti: nikome on ne može da pomogne... Uostalom, za njegove se skute hvatamo tek pošto smo svukli svoju istorijsku dimenziju; čim je ponovo naučemo, on nam je stran, on nam je nerazumljiv: ničim nas ne opčinjava, nije ni nalik čudovištu. Okrećemo se tada tvorcu, nižem, prezaposlenom bogu, pokretaču zbivanja. Da bismo shvatili kako je mogao da stvara, moramo ga zamisliti kao podeljenog između zla, koje je novina, i dobra, koje je nepomičnost. Ova borba je bez sumnje bila kobna po zlo, jer se ono nužno zagadilo dobrom: baš zbog toga stvaranje i ne može biti sasvim rđavo.

Pošto se zlo nalazi u svemu što je kvarljivo, odnosno u svemu što je živo, smešno je dokazivati da ono sadrži manje bića nego dobro, ili da ga čak uopšte ne sadrži. Oni koji ga poistovećuju sa ništavilom uobražavaju da na taj način *spasavaju* sirotog dobrog boga. Njega je moguće spasti jedino ako imamo hrabrosti da njegov uzrok razdvojimo od demijurgovog. Odbivši da to učini, hrišćanstvo je moralo

da se tokom čitavog svog trajanja upinje da nametne nešto neočigledno: milosrdnog tvorca. Ovaj očajnički pokušaj iscrpeo je hrišćanstvo i obrukao boga koga je htelo da spasi.

Ne možemo se odbraniti od pomisli da je svet samo skica, da nije mogao niti je zasluživao da bude dovršen, da je u celini uzev jedna *greška*, slavno nedelo koje je počinio čovek, zapravo blaža verzija mnogo težeg zlodela. U čemu je naša krivica, ako ne u tome što smo, manje-više ropski, sledili primer tvorca? Njegov usud mi prepoznajemo u sebi: nismo uzalud izišli iz ruku jednog nesrećnog i zlog, jednog prokletog boga.

*

Predodređeni da verujemo, jedni u vrhovnog ali nemoćnog boga, drugi u demijurga, treći, najzad, u demona, mi zapravo ne biramo onoga koga obožavamo niti onoga na koga hulimo.

Demon je demijurgov izaslanik, otpravnik poslova na ovom svetu. Uprkos svom ugledu i stravi koja se vezuje za njegovo ime, on je samo upravitelj, anđeo zadužen za niže poslove, za istoriju.

Demijurgov domašaj je druge vrste: da nije njega, kako bismo se suočili sa svojim iskušenjima? Da smo im dorasli, ili smo ih barem malo dostojni, ne bismo morali da ga prizivamo. Suočeni sa svojim očiglednim nedostacima, hvatamo se za njega, čak ga preklinjemo da postoji: kako bismo samo bili nesrećni ili posramljeni kad bi se ispostavilo da je on puka fikcija! Na koga drugog bismo tada svaljivali svoje nedostatke, svoje jade, same sebe? Našom odlukom proizveden u tvorca svega što nam nedostaje, on je naš izgovor za sve što nismo postigli. Kad mu još natovarimo i odgovornost za ovaj promašeni svet, gotovo da nam lakne: naši počeci i naši izgledi više nisu neizvesni, sve je savršeno bezbedno u nerešivosti, izvan more obećanja. Njegova je zasluga uistinu neprocenjiva: oslobađa nas čak i žaljenja, jer je preuzeo i *inicijativu* za naše neuspehe.

Važnije je da u božanstvu prepoznamo svoje poroke nego svoje vrline. Sa svojim dobrim osobinama se na kraju pomirimo, dok nas naše mane progone, ne daju nam mira. Projektovati ih na boga koji može da padne nisko koliko i mi, i ne da se svesti na već otužne opšteprihvaćene atribute, rasterećuje nas i umiruje. Zli bog je *najkorisniji* bog koji je ikad postojao. Da nam nije pri ruci, kud bi otičala naša žuč? Bilo koji oblik mržnje na kraju se protiv njega okrene. Pošto svi verujemo da su naše zasluge nepriznate ili potcenjene, kako da prihvatimo da je takva opšta zavera isključivo delo čoveka? Ona mora da potiče sa nekog višeg mesta i da se poklapa sa nekom davnašnjom spletkom, sa samim činom stvaranja. Znamo, dakle, na koga da se okomimo, koga da omalovažavamo: ništa nam toliko ne prija, niti nas toliko bodri, koliko mogućnost da poreklo svoje nedostojnosti postavimo što je moguće dalje od sebe.

Što se tiče boga u pravom smislu te reči, dobrog i slabog, sa njim se slažemo svaki put kad u nama ne ostane ni traga od nekog sveta, u onim trenucima koji ga uspostavljaju, koji su otprve vezani za njega, koji ga prizivaju, *stvaraju*, tokom kojih on izlazi iz dubina nas samih, na najveću sramotu naših zajedljivosti. Bog ironiju zavija u crno. Dovoljno je, međutim, da se ona pribere, da se ponovo nametne, pa da se naši odnosi s njim poremete i prekinu. Dodija nam tada da se njime bavimo, poželimo da ga isteramo iz svojih interesovanja i svojih besova, samog svog prezira. Toliki pre nas su mu zadavali udarce da nam se čini besmislenim da se sad i mi okomljujemo na jedan leš. Ipak nam on i dalje nešto znači, ako ni zbog čeg drugog, a ono zato što žalimo što ga sami nismo dokrajčili.

*

Da bismo izbegli teškoće svojstvene dualizmu, mogli bismo da zamislimo jednog boga čija bi se povest odvijala u dve faze: u prvoj, mudar, beskrvan, udubljen u sebe, on ne bi pokazivao ni najmanju

nameru da se ispoljava: bio bi to neki *uspavani* bog, iscrpljen sopstvenom večnošću; u drugoj bi, preduzimljiv, mahnit, srljao iz greške u grešku i bavio se najnedostojnijim poslovima. Kad o njoj razmislimo, ova nam pretpostavka izgleda manje jasna i korisna od one o dva različita boga. Ako nam se ipak učini da ni jedna ni druga ne mogu da objasne koliko vredi ovaj svet, još uvek nam preostaje da, zajedno sa izvesnim gnosticima, mislimo da je bog samo jedan žrebom izvučen anđeo.

(Jadno je, ponižavajuće je božanstvo poistovećivati sa jednim licem. Za onoga ko je živeo u skladu sa Zavetima, božanstvo nikada neće biti puka ideja ili bezimeno načelo. Dvadeset vekova prepirki ne zaboravljaju se od danas do sutra. Bilo da se inspiriše Jovom ili svetim Pavlom, naš verski život je svađa, preterivanje, pogana reč. I ateisti, koji tako rado prosipaju žuč, samo dokazuju da u *nekoga* ciljaju. Bolje bi im bilo da spuste durbin: o Bogu oni imaju potpuno istu predstavu kao i vernici.)

*

Za spoljašnjeg čoveka tvorac je apsolut; za unutrašnjeg, naprotiv, stvaranje je nezgodna pojedinost, nepotrebna, pa i kobna epizoda. Svako dublje versko iskustvo počinje tamo gde prestaje demijurgova vladavina. Takvom iskustvu on nije potreban, ono ga odbacuje, ono je njegova negacija. Sve dok smo njime opsednuti, njime i svetom, ni od jednog ni od drugog ne možemo pobeći, da bi se, nošeni uništilačkim zanosom, vratili u nestvoreno i u njemu nestali.

Uz pomoć ekstaze – koja stremlji bogu *bez atributa, suštini boga* – uzdižemo se do izvesnog oblika apatije čistijeg od apatije samog vrhovnog boga, a ako u božansko i uronimo, ostajemo ipak s onu stranu svakog božanskog oblika. To je krajnja etapa, cilj mistike, dok je njeno polazište raskid sa demijurgom, odbijanje da s njim i dalje imamo posla i da njegovo delo veličamo. Niko pred njim ne kleči,

niko ga ne obožava. Jedine reči koje mu se upućuju su naopaka preklinjanja – jedini način opštenja između, jednako posrnulih, stvora i tvorca.

*

Nametnuvši zvaničnom bogu funkcije oca, tvorca i upravljača, izložili smo ga nasrtajima od kojih je morao da strada. Koliko bi bio dugovečniji da smo slušali Markiona, herezizarha koji se žešće od svih suprotstavio zataškavanju zla i svojom mržnjom prema zlom bogu najviše doprineo njegovoj slavi! Nijedna druga religija nije na samom početku upropastila toliko prilika. Bili bismo zacelo sasvim drugi ljudi da je hrišćanska era otpočela mržnjom na tvorca, jer bi nam dopuštenje da ga napadamo sigurno olakšalo teret i učinilo manje teškim poslednja dva milenija. Odbijajući da ga optuži i da prihvati učenja koja se nisu libila da to učine, Crkva je krenula putem lukavstva i laži. Bar se tešimo konstatujući da su u njenoj istoriji najprivlačniji njeni bliski neprijatelji, svi oni protiv kojih se borila i koji su, kako bi spasili čast Boga, po cenu mučeništva, odbijali da mu priznaju svojstvo tvorca. Fanatici božanskog ništavila, one odsutnosti u kojoj se baškari vrhunska dobrota, oni su nalazili sreću u tome da mrže jednog boga, a da drugog vole bez zadržke i zadnje misli. Zaneti verom, nisu bili u stanju da otkriju ono nešto opsensko što se krije i u najiskrenijoj patnji. Pojam *izgovora* još nije postojao, kao ni sasvim moderno iskušenje da svoje agonije krijemo iza neke teološke vratolomije. Izvesna dvoličnost ipak im nije bila strana: nisu li ovi gnostici i svakojaki manihejci upravo bili *izopačeni* čistotom, opsednuti stravom? Zlo ih je privlačilo, gotovo usrećivalo: bez njega bi im život bio prazan. Progonili su ga, ni za trenutak mu nisu davali mira. Ako su s tolikim žarom tvrdili da je ono nestvoreno, činili su to jer su u potaji želeli da ono zauvek postoji, kako bi u njemu uživali i večito uvežbavali svoje borbene veštine. Pošto su, iz

ljubavi prema Ocu, isuviše razmišljali o Protivniku, naposljetku su bolje razumeli prokletstvo nego spasenje. Zato su tako dobro shvatali suštinu ovoga sveta. Da li će, pošto ih je izbljuvala, Crkva biti dovoljno mudra da prisvoji njihove teze i dovoljno milosrdna da istakne ulogu tvorca, i konačno ga ekskomunicira? Ona će moći da se ponovo *rodi* tek pošto jeresi iskopa iz groba i poništi svoje stare anateme kako bi izrekla nove.

*

Stidljivo, nedinamično, dobro nije sposobno da se prenosi; mnogo hitrije, zlo teži da se prenese i u tome uspeva jer ima tu prednost da je privlačno i zarazno. Zbog toga je zlom bogu lakše nego dobro-
me da se širi, da iz sebe izađe.

Svi smo mi nasledili ovu nesposobnost da ostanemo u sebi, koju je tvorac tako nesrećno demonstrirao: *rađati*, znači na drugi način i na drukčijoj lestvici nastavljati poduhvat koji nosi njegovo ime, bednim oponašanjem podržavati njegovo „stvaranje”. Da on nije dao podsticaj, ne bi ni bilo želje da se produži lanac bića, niti potrebe da se pristane na nedolične radnje tela. Svako rađanje je sumnjivo; anđeli su, srećom, za njega nesposobni, jer je produžavanje života ostavljeno posrnulima. Lepra je nestrpljiva i lakoma, voli da se širi. Rađanje treba obeshrabrivati jer je strah od nestanka čovečanstva lišen osnova: ma šta da se desi, svuda će biti dovoljno budala koje samo čekaju da produže vrstu, a ako i one od toga odustanu, uvek će se naći neki ogavni par spreman da podnese tu žrtvu.

Boriti se ne treba toliko protiv želje za životom, koliko protiv težnje da se ima „potomstvo”. Roditelji, stvoritelji, zapravo su provokatori ili ludaci. Zar išta može da nas obeshrabri više od moći poslednjeg žgoljavca da da život, da „doneše na svet”. Kako bez straha ili odvratnosti pomišljati na to čudo koje bilo koga proizvodi

u neku vrstu demijurga? Nešto što bi trebalo da bude dar redak koliko i genijalnost, podeljeno je svima bez razlike: ova sumnjiva darežljivost zauvek je diskvalifikovala prirodu.

Zločinačku zapovest iz *Postanja*: *Rađajte se i množite* nije mogao da izrekne dobri bog. Da se on uopšte pitao, pre bi savetovao: *Nek vas bude malo*. Nikad on ne bi mogao da doda one kobne reči: *I napunite zemlju*. Njih bi trebalo izbrisati bez oklevanja i sa Biblije sprati sramotu što ih je zabeležila.

Telesnost se poput gangrene širi diljem zemaljske kugle. Ona ne zna za meru i nastavlja da besni uprkos razočaranjima koja trpi, svoje poraze ona smatra poredama, nikad ništa nije naučila. Ona najviše pripada vladavini tvorca koji je na nju projektovao svoje zle nagone. Po prirodi stvari, ona ne bi trebalo da toliko zgražava one koji je posmatraju koliko one koji sve čine da je produže i obezbede njeno napredovanje. Ali nije tako, jer ovi potonji i ne znaju u kakvoj izopačenosti učestvuju. Jednoga će dana trudna žena biti kamenovana, materinski nagon biće žigosan, jalovost slavljena. S pravom su sekte koje su prema plodnosti bile sumnjičave, poput bogumila i katara, osuđivale brak, gnusnu ustanovu koju sva društva oduvek štite na veliko očajanje onih koji se ne povode za opštim ludilom. Rađati znači voleti nesreću, održavati je i uvećavati. U pravu su bili oni antički filozofi koji su u Vatri videli načelo sveta i želje. Jer želja pali, guta, uništava: i pokretač i razoritelj bića, ona je mračna, ona je suštinski paklena.

Ovaj svet nije stvoren u radosti. A ipak je začet u uživanju. Da, ali uživanje nije isto što i radost, ono je njen privid: njegova funkcija je da nas prevari, da učini da zaboravimo da svet, sve do najmanje pojedinosti, nosi beleg prvobitne tuge iz koje je potekao. Nužno varljivo, uživanje nam omogućava da ostvarimo izvesne performanse koje u teoriji ne odobravamo. Da nije njega, uzdržanost bi osvojila čak i pacove. Ali, tek u nasladi shvatamo koliko je uživanje

varljivo. U nasladi ono dostiže svoj najveći intenzitet, i tu, na vrhuncu uspeha, iznenada otkriva svoju nestvarnost i ruši se u sopstveno ništavilo. Naslada je *propast* uživanja.

Ne možemo da prihvatimo da bog, *pa čak i čovek*, proističe iz određene gimnastike koja se završava roktanjem. Čudno je da ni posle tako dugog vremena „evolucija” nije uspela da pronađe neku drugu formulu. Zašto bi se uostalom i trudila kad ova sadašnja savršeno funkcioniše i svima odgovara? Da se razumemo: nije reč o samom životu, on je tajanstven i zamoran kako samo može biti; ali dotična fizička radnja to nije, nedopustivo je laka, *s obzirom na svoje posledice*. Znajući šta sudbina dodeljuje svakom od nas, nesrazmera između jednog trenutka zaborava i neverovatnog broja nevolja koje iz njega proističu ostavlja nas bez reči. Što više pretresamo ovo pitanje, to nam se više čini da su jedini tu nešto razumeli oni koji su se opredelili za orgije ili za askezu, razvratnici ili uškopljenici.

Pošto rađanje pretpostavlja neviđenu ludost, kad bismo se urazumili, odnosno postali ravnodušni prema sudbini vrste, mi od nje sigurno ne bismo zadržali više od nekoliko uzoraka, kao što čuvamo primerke životinja koje nestaju. Preprečimo put telesnom, pokušajmo da zauzdamo njegov zastrašujući pritisak. Pred nama je prava epidemija života, sve je više lica oko nas. Gde i kako još možemo da ostanemo licem u lice sa Bogom?

Niko ne može da bude stalno zaokupljen stravom; dešava nam se da od nje odvratimo pažnju, da je gotovo zaboravimo, naročito kad posmatramo neki predeo u kojem nema naših bližnjih. Čim se oni pojave, ona nas ponovo obuzme. Kad bismo i bili skloni da tvorcu oprostimo, da ovaj svet smatramo prihvatljivim, pa čak i zadovoljavajućim, i dalje bismo morali pokazivati izvesnu uzdržanost prema čoveku, toj crnoj mrlji stvaranja.

*

Slobodno možemo zamišljati da će, uverivši se u manjkavost ili pogubnost sopstvenog dela, demijurg jednoga dana poželeti da ga uništi i da će čak udesiti da i sam sa njim nestane. Ali moguće je pretpostaviti i to da se on oduvek trudi da sebe uništi i da se postajanje svodi na taj proces samouništenja. U oba slučaja, ovaj malaksali ili zadihani proces značio bi vraćanje sebi, samoispitivanje, i završio bi se tako što bi tvorac odbacio sopstveno delo. Najviše uvreženo a najmanje uočljivo u nama je osećanje suštinskog promašaja, tajna svih bića, pa i bogova. Neobično je zaista što većina i nije sposobna da u sebi prepozna to osećanje. Priroda je prema nama bila posebno milostiva kad nas je takvima učinila: snaga bića leži u njegovoj nesposobnosti da pojmi koliko je usamljeno. Zahvaljujući tom blaženom neznanju, ono može da se batrga i da dela. Desi li mu se kojim slučajem da ovu tajnu otkrije, njegova opruga se lomi, odmah i nepopravivo. To se desilo i tvorcu, ili će mu se, možda, tek desiti.

*

Živeti oduvek sa čežnjom da se sa nečim podudarimo, a ne znati tačno s čim... Lako je iz neverovanja preći u verovanje, ili obratno. Ali u šta se preobratiti, čega se odreći, usred hronične lucidnosti? Lišena supstance, lucidnost nam ne nudi nikakav sadržaj koji bismo mogli poreći; ona je prazna, a ono što je prazio ne da se poreći: lucidnost je negativni ekvivalent ekstaze.

Onaj ko se ni sa čim ne podudara, ne može se podudariti ni sa samim sobom; otuda oni pozivi u koje ne verujemo, ona kolebljiva uverenja, one groznice bez žara, ono udvajanje od kojeg stradaju naše ideje, pa i naši refleksi. Dvosmislenost, koja upravlja svim našim odnosima sa ovim svetom, a i sa onim drugim, najpre smo čuvali za sebe; zatim smo je proširili unaokolo, kako joj niko ne bi umakao,

kako nijedan živi stvor ne bi znao na čemu je. Više ništa nije *jasno* nigde; našom greškom i same stvari posrću i gube se u smetenosti. Potreban nam je dar da zamislimo mogućnost molitve, neophodne svakome ko teži spasenju. Pakao, to je *nezamisliva* molitva.

Uspostavljanje sveopšte dvosmislenosti je naš najnesrećniji podvig jer od nas stvara demijurgove suparnike.

*

Srećni smo bili jedino u vremenima kada smo, željni povlačenja, sopstveno ništavilo prihvatili sa oduševljenjem. Ne javlja se versko osećanje zato što smo ustanovili sopstvenu beznačajnost, već zato što osećamo čežnju za njom, potrebu da se u njoj brložimo. Kako će se ova potreba naše prirode zadovoljiti sada kada više ne možemo da živimo vukući se za bogovima? Prošla su vremena kada su bogovi napuštali nas; sada mi napuštamo njih. Predugo smo živeli sa njima da bi i dalje uživali našu naklonost; uvek su nam bili nadohvat ruke, slušali smo ih kako se *vrzmaju*; vrebali su nas i uhodili: nismo bili sami ni u rođenoj kući... A iskustvo nas uči da nema morskijeg stvora od suseda. Njegova blizina nas sprečava da dišemo, zbog nje su nam i dani i noći podjednako nesnošljivi. Satima smišljamo njegovu propast, a on je i dalje tu, odvratno prisutan. Kako da ga uklonimo? Samo na to mislimo. Kad se na to najzad odlučimo, iznenadni kuka-vičluk savlada nas pred samo izvršenje. Tako smo potencijalne ubice onih koji žive u našoj blizini; ali, kako smo nesposobni da ubistvo stvarno počinimo, grizemo se i jedemo jer smo slabi i malokrvni.

Ako je sve izgledalo jednostavnije sa bogovima, to je zato što smo zbog njihove nezapamćene nasrtljivosti morali da ih se po svaku cenu rešimo: previše su nam smetali da bismo ih i dalje štedeli. Zato niko od nas nije mogao da opštoj povici na njih ne pridruži svoj slabi glas.

Kada razmišljamo o tim više nego hiljadugodišnjim saputnicima ili neprijateljima, o svim onim pokroviteljima sekti, vera i mitologija, jedini od koga nam je teško da se rastanemo jeste demijurg, za koga nas vezuju baš one naše muke čiji uzrok želimo da mu pripisemo. Na njega mislimo povodom najmanjeg životnog čina i povodom samog života. Svaki put kad o njemu razmišljamo, kad istražujemo njegovo poreklo, život nas zadivi i uplaši; ovo zastrašujuće čudo mora da potiče od *njega*, posebnog, sasvim različitog boga. Uzalud tvrdimo da on više ne postoji sve dok naša svakodnevna začuđenost zahteva njegovu stvarnost i obznanjuje je. Prigovori li nam se da je on može biti postojao, ali da je mrtav kao i ostali, naša se začuđenost neće obeshrabiliti, sve će učiniti da ga vaskrsne, a on će trajati koliko i naša zadivljenost i naš strah, koliko i ona zabezegnuta radoznalost za sve što postoji, za sve što živi. Reći će nam: „Pobedite strah, nek ostane samo zadivljenost.” Ali, da bi se strah pobedio, odagnao, potrebno je napasti ga u njegovom načelu i srušiti u temelju, ponovo izgraditi ni više ni manje nego ceo svet, veselo promeniti demijurga, prepustiti se, ukratko, *drugom* tvorcu.

NOVI BOGOVI

Onaj ko se zanima za povorku nesvodivih ideja i verovanja, trebalo bi da se zadrži na prizoru prvih vekova naše ere: tu bi našao model svih oblika sukoba koje, u blažem vidu, nalazimo u bilo kom trenutku istorije. To je i razumljivo: reč je o epohi u kojoj se najviše mrzeo. Zasluga za to pripada hrišćanima, grozničavim, nepomirljivim, otprve vičnim veštini mržnje, dok su mnogobošci umeli još samo da preziru. Agresivnost je zajednička odlika i novih ljudi i novih bogova.

Ako bi kojim slučajem neko čudovište blagosti, koje ne zna za jaroš, ipak poželeo da je upozna, ili da barem sazna koliko ona vredi, dovoljno bi mu bilo da pročita nekoliko crkvenih pisaca, počev od Tertulijana, najblistavijeg, pa sve do, recimo, svetog Grigorija iz Nise, otrovnog a ipak bljutavog, čija nam beseda protiv Julijana Apostate daje želju da se odmah preobratimo u mnogoboštvo. Tu se caru ne priznaje nijedan kvalitet; sa neskrivenim zadovoljstvom se osporava njegova herojska smrt u ratu protiv Persijanaca, u kojem ga je tobož ubio „neki varvarin, lakrdijaš po zanimanju, koji je pratio vojsku i svojim šalama uveseljavao vojnike umorne od ratovanja”. Nema tu nimalo otmenosti niti želje da se bude dostojan protivnik. Ono

što svecu zaista ne može da se oprostí jeste činjenica da je Julijana poznao, dok su kao mladi ljudi pohađali filozofske škole u Atini.

Ništa odvratnije od tona onih koji brane neku, tobož ugroženu, a zapravo pobjedničku stvar, koji ne umeju da zauzdaju svoju radost na pomisao da će pobediti niti da se uzdrže od toga da svoje strahove ne pretvore u pretnje. Kada podrugljivi i ustreptali Tertulijan opisuje sudnji čas, *najveći od svih prizora*, kako ga sam naziva, on zamišlja svoj smeh dok posmatra kako silni kraljevi i bogovi „grozno stenju u najdubljem ponoru...”. Ovo uporno podsećanje mnogobožaca na to da je odzvonilo i njima i njihovim idolima, moglo je da iznervira i najumerenije duhove. Niz pogrđnih spisa prurušenih u rasprave, hrišćanska apologetika predstavlja vrhunac žučljivog žanra.

Disati se može samo u senci istrošenih božanstava. Što se u to više uveravamo, to sebi češće užasnuto ponavljamo kako *bismo*, da smo kojim slučajem živeli u vremenu kada je hrišćanstvo bilo u usponu, možda i sami osetili njegovu privlačnu moć. Počeci neke religije (kao i počeci bilo čega) uvek su sumnjivi. Oni jedini, međutim, poseduju određenu stvarnost, jedini oni su istiniti: istiniti i odvratni. Ne prisustvuje se nekažnjeno ustoličenju boga, ma kakav on bio i ma gde se pojavio. Ova nezgodna okolnost nije skorašnja: na nju je već ukazivao Prometej, žrtva Zeusa i nove klike sa Olimpa.

Mnogo više od perspektive spasenja, bes na antički svet gurao je hrišćane u isti rušilački zanos. Pošto je većina dolazila iz drugih krajeva, njihova ostrvljenost na Rim je objašnjiva. Ali, u kakvoj je pomami mogao da učestvuje starosedelac kad bi se preobratio? Manje opremljen za mržnju, njemu je preostajala samo jedna mogućnost: da mrzi sebe. Da nije bilo ovog, na početku neobičnog, a kasnije zaraznog preusmerenja mržnje, hrišćanstvo bi ostalo obična sekta ograničena na stranu klijentelu, koja je zapravo i bila jedina kadra da lako i bez muke stare bogove zameni za jedan zakucani leš. Neka onaj ko bi želeo da sazna kako bi sam reagovao na Konstantinov

preokret, sebe zamisli u ulozi nosioca tradicije, ponosnog na svoje paganstvo: kako se moglo pristati na krst, dopustiti da rimski barjaci nose simbol jedne sramne smrti? Na to se ipak pristalo, a mi teško možemo i da zamislimo kakvi su sve unutrašnji lomovi doveli do tog pristanka koji će ubrzo postati opšti. Ako u moralnom poretku i možemo da ga zamislimo kao krunu određene krize, i na taj način mu damo status preobraćenja ili ga kao takvog opravdamo, on se ukazuje kao izdaja čim ga posmatramo iz čisto političkog ugla. Napustiti bogove koji su stvornli Rim, značilo je napustiti Rim i udružiti se sa tom „novom rasom skorojevića, bez otadžbine i tradicije, uroćenih protiv svih verskih i građanskih ustanova, sudski progonjenih, od svih žigosanih, ali ponosnih što su predmet opšteg gnušanja”. Kelsova dijatriba je iz 178. Gotovo dva veka kasnije, Julijan je sa svoje strane pisao: „Ako je iko video da se pod Tiberijem i Klaudijem ijedan otmeniji duh preobratio u hrišćanske ideje, smatrajte me najvećim obmanjivačem.”

Dugo će se još „nova ljudska rasa” mučiti pre nego što osvoji tananije duhove. Zar se moglo imati poverenja u te neznance, pristigle iz podzemlja, čiji su svi postupci izazivali prezir? Zar se mogao prihvatiti bog onih koje preziremo i koji je, da stvar bude gora, još i skorije proizvodnje? Jedino je starina jemčila valjanost bogova; moguće je bilo trpeti ih sve, pod uslovom da ne budu skorijeg datuma. Posebno nezgodna u tom pogledu bila je apsolutna novina Sina: savremenika, skorojevića... Najviše je „sablaznjavao” on, ta odurna ličnost koju nijedan mudrac nije predvideo niti najavio. Njegova pojava bila je sablazan za koju nam je trebalo četiri veka da se na nju naviknemo. Pošto je Otac, stari znanac, bio *prihvaćen*, hrišćani su iz taktičkih razloga njega stavljali u prvi plan i na njega se pozivali: nisu li, smatrao je Tertulijan, knjige koje su ga slavile, čiji su duh jevanđelja nastavljale, postojale više vekova pre hramova, proćanstava, paganskih bogova! Poneseni apologeta ide dotle da tvrdi

kako je Mojsije postojao nekoliko milenija pre propasti Troje. Ovakve koještarije trebalo je da ospore moguće dejstvo opaske poput ove Kelsove: „Napokon, Jevreji su se pre mnogo vekova ujedinili u naciju, doneli zakone za svoju upotrebu i zadržali ih do danas. Vera koju slede, ma koliko vredela i ma šta o njoj moglo da se kaže, vera je njihovih predaka. Ostajući joj verni, oni ne čine ništa što ne čine i drugi ljudi koji čuvaju običaje svoje zemlje.”

Prihvatiti predrasudu o starini, značilo je implicitno priznati za jedino legitimne bogove starosedelaca. Hrišćani su bili voljni da se iz računa priklone ovoj predrasudi, ali nisu mogli da je usvoje sa svim njenim posledicama a da sami sebe ne unište. Za jednog Origena, etnički bogovi su bili idoli, ostaci politeizma; već za jednog svetog Pavla, oni su obični demoni. Judaizam ih je sve, osim svog, smatrao lažnima. „Njihova jedina greška”, kaže Julijan o Jevrejima, „jeste ta što, trudeći se da udovolje svom bogu, ne služe istovremeno i drugima.” On, međutim, hvali njihovo odbijanje da slede modu u oblasti vere. „Bežim od novine u svemu, a posebno u pogledu bogova”, ovo priznanje ga je diskreditovalo i poslužilo kao povod da se on optuži kao „reakcionaran”. Ali, kakav je to napredak donelo hrišćanstvo u odnosu na mnogoboštvo? Nema tu kvalitetnog skoka s jednog na drugog boga, s jedne civilizacije na drugu, kao ni s jednog jezika na drugi. Ko bi se usudio da tvrdi da su hrišćanski pisci bolji od mnogobožičkih. Nisu bolji ni proroci, iako se njihov zamah i njihov stil ne mogu ni porediti sa pisanjem crkvenih otaca. Sveti Jeronim nam priznaje odbojnost koju je osećao čitajući ih, pošto je prethodno čitao Cicerona i Plauta. U tom vremenu „napredak” su oličavali ovi nečitljivi oci: okrenuti im leđa značilo je preći u „reakciju”. Julijan im je s pravom pretpostavljao Homera, Tukidida ili Platona. Edikt kojim je zabranio hrišćanskim učiteljima da objašnjavaju grčke autore bio je izložen žestokoj kritici ne samo njegovih protivnika već i svih njegovih obožavalaca, i to u svim razdobljima. Ne želimo

da ga pravdamo, ali ga razumemo. Imao je posla sa fanaticima; da bi ga poštovali, morao je povremeno da preteruje kao i oni, da izvali poneku besmislicu na njihov račun, jer bi ga inače prezreli i držali za diletanta. Zatražio je dakle od tih „nastavnika” da podražavaju pisce koje su objašnjavali i da dele njihova mišljenja o bogovima. „Ali, ako veruju da su se ti pisci prevarili u najbitnijoj stvari, nek idu u crkve Galilejaca i tamo tumače Mateja i Luku!”

U očima starih, što više bogova priznajemo, to bolje služimo Božanstvu, jer su oni samo njegovi vidovi, njegova različita lica. Ograničavati njihov broj bilo je bezbožništvo; ukinuti ih sve u korist jednog, zločin. Za taj su zločin hrišćani bili krivi. Ironija prema njima više nije bila prikladna: zlo koje su širili bilo je osvojilo previše terena. Sva Julijanova jetkost dolazila je otuda što više nije mogao da ih uzima olako.

*

Politeizam više odgovara raznolikosti naših težnji i naših pobuda, kojima nudi mogućnost da se ostvare, ispolje, a da pritom svaka od njih slobodno i u skladu sa svojom prirodom stremlji bogu koji joj trenutno odgovara. Ali šta raditi sa jednim bogom? Kako ga zamišljati, kako ga *koristiti*? U njegovom prisustvu uvek se živi *pod pritiskom*. Monoteizam guši našu osećajnost: daje nam dubinu tako što nas sužava; sistem prinude koji nam daje jednu unutrašnju dimenziju nauštrb razvitka naših moći, on predstavlja prepreku, on nam ne dopušta da se razmašemo, on nas rastrojava. Bili smo sasvim sigurno *normalniji* sa više bogova nego što smo sa jednim. Ako je *zdravlje* jedno od merila, koliko smo samo nazadovali sa monoteizmom!

Pod upravom više bogova, revnost je podeljena; kad je upućena samo jednom bogu, ona se usredsređuje i razdražuje, i na kraju se pretvara u agresivnost, u *veru*. Energija više nije raspršena, već je

sva usmerena u istom pravcu. Za mnogoboštvo je karakteristično to što se u njemu nije pravila razlika između verovanja i neverovanja, između imati i nemati veru. Vera je, uostalom, hrišćanski izum; ona pretpostavlja istu neuravnoteženost i čoveka i Boga, jednako zanetih dramatičnim i pomamnim dijalogom. Otuda besomučni karakter nove religije. Stara, mnogo *humanija*, ostavljala vam je mogućnost da po sopstvenom nahođenju izaberete boga; pošto vam nije namekala nijednog, na vama je bilo da se priklonite ovom ili onom. Što je čovek bio ćudljiviji, to je više imao potrebu da ih menja, da prelazi s jednog na drugog, budući da je sasvim izvesno bilo moguće voleti ih sve tokom jednog života. Povrh svega, oni su bili skromni, tražili su samo poštovanje: bilo je dovoljno pozdraviti ih, nije se moralo pred njima i klečati. Savršeno su odgovarali čoveku čije protivrečnosti nisu bile rešene, niti su to mogle biti, rastrzanom i nemirnom duhu: koliku je samo sreću imao što je u svom nespokojnom lutanju imao priliku da ih *isproba* sve i da bude gotovo siguran da će naleteti baš na onoga koji mu trenutno najviše treba! Posle pobede hrišćanstva, sloboda kretanja među njima i izbora jednoga po sopstvenom ukusu postala je nezamisliva. Nije više bilo sustanarstva, one divne izmešanosti bogova. Da li bi neki esteta, umoran od mnogoboštva, ali ne još i zgađen njime, prihvatio novu veru da je mogao da pretpostavi da će ona trajati toliko vekova? Da li bi hirovitost svojstvenu ustrojstvu međusobno zamenljivih idola trampio za kult jednog tako užasno dugovečnog boga?

Naizgled, čovek je sebi dao bogove iz potrebe za zaštitom, za sigurnošću, a u stvari je to učinio iz žudnje za patnjom. Dogod je verovao da ih ima mnogo, sebi je dopuštao slobodu igranja i izgovora; ograničavajući se kasnije na jednog, sebi je natovarao dodatne okove i strahote. Samo je životinja koja sebe voli i mrzi do poročnosti mogla da sebi iz čistog luksuza nametne jedno tako teško ropstvo. Bilo je surovo prema nama samima što smo se vezali za veliku

Sablasi i svoju sudbinu zakovali za njenu! Kad postoji *samo jedan bog*, ne može se ni disati.

Hrišćanstvo se poslužilo pravničkom strogošću Rimljana i filozofskom veštinom Grka ne da bi oslobodilo duh, već da bi ga okovalo. Okivajući ga, nateralo ga je da se produbljuje, da siđe u sebe. Od tad ga dogme drže u zatočeništvu, određuju mu spoljne granice koje on ni po koju cenu ne sme da prekorači; istovremeno mu dopuštaju da se u svom svetu slobodno kreće, da istražuje svoje vrtoglavice i da od tiranije doktrinarnih izvesnosti pobegne tako što će tražiti biće – ili njegov negativni ekvivalent – na krajnjoj tački svakog osećaja. Avantura sputanog duha, ekstaza je uvek češća u autoritarnoj nego u liberalnoj religiji; ona je tada skok u unutrašnjost, obraćanje dubinama, *bekstvo u sebe*.

Nemajući zadugo drugog utočišta osim Boga, duboko smo uronili i u njega i u sebe (ovo uranjanje predstavlja jedini stvarni poduhvat koji smo ostvarili za dve hiljade godina), ispitivali i njegove i naše ponore, uništili, jednu po jednu, njegove tajne, istrošili i ugrozili njegovu supstancu dvostrukom agresijom znanja i molitve. Ljudi antike nisu iznurivali svoje bogove: bili su previše otmeni da bi ih satirali i činili predmetom proučavanja. Pošto se kobni prelazak iz mitologije u teologiju još nije bio desio, bila im je nepoznata ona stalna napetost koju nalazimo i u naglascima velikih mistika i u banalnostima veronauke. Kad ovaj svet postane nemoguć, i mi osećamo da je fizički dodir sa njim prekinut, lek se ne nalazi ni u veri ni u njenoj negaciji (i jedna i druga su izrazi iste nemoći), već u mnogobožaćkom amaterizmu, tačnije u *ideji* koju o njemu imamo.

*

Najveća smetnja s kojom se susreće hrišćanin jeste ta što on *svesno* može da služi samo jednom bogu, premda je u praksi slobodan da bude u službi više njih (kult svetaca!). Ova spasonosna služba

omogućila je politeizmu da se uprkos svemu posredno produži. Da nije bilo toga, previše čisto hrišćanstvo sigurno bi izazvalo opštu šizofreniju. Ma šta govorio Tertulijan, *duša je prirodno mnogobožacka*. Bilo koji bog, ako odgovara našim hitnim i usrdnim traženjima, predstavlja za nas višak vitalnosti, dodatni polet; stvar stoji drukčije kad nam je nametnut ili kad ne odgovara nikakvoj potrebi. Mnogoboštvo je pogrešilo što je prihvatilo i usvojilo previše bogova: ubila ga je sopstvena širokogrudost i preterano razumevanje, ubio ga je manjak nagona.

Ako, da bismo istrebili gubu jastva, računamo još samo na privide, ne možemo a da ne žalimo za nestankom jedne religije bez drame, bez samopreispitivanja, bez podsticanja na grižu savesti, za religijom podjednako površnom i u svojim načelima i u svojoj praksi. U antici je bila duboka filozofija, a ne religija; u modernom dobu jedino je hrišćanstvo bilo uzrokom „dubine” i raznih, njemu svojstvenih, razdiranja.

Upravo razdoblja bez izrazite vere (helenističko ili naše) nastoje da bogove razvrstaju, ali ne tako da ih dele na prave i lažne. Nasuprot tome, ideja da oni mogu biti jednako vredni potpuno je neprihvatljiva u vremenima u kojima preovladava revnost. Molitva se ne upućuje nekom *verovatno* pravom bogu. Ona se ne bavi tancinama, niti trpi stepenovanje unutar vrhunskog: čak i kada sumnja, ona to čini u ime Istine. *Ne molimo se nijansi*. Sve je to tačno tek otkako je nastupila monoteistička napast. Sa paganskom pobožnošću stvari su stajale drukčije. U *Oktaviju*, pre nego što je izložio odbranu hrišćanskog stanovišta, autor, Minucije Feliks, stavlja u usta Cecilija, paganskog predstavnika: „Obožavaju se nacionalni bogovi: Cerera u Eleusini; Cibela u Frigiji; Eskulap u Epidauru; Bel u Haldeji; Astarta u Siriji; Dijana u Tauridi; Merkur kod Gala i svi bogovi skupa u Rimu.” I dodaje povodom hrišćanskog boga, koji jedini nije

prihvaćen: „Odakle dolazi taj jedinstveni, usamljeni, napušteni bog, za koga ne zna nijedna slobodna nacija, nijedna kraljevina...?”

Prema jednom starom rimskom propisu, niko nije smeo da obožava nove ili stare bogove ako ih prethodno nije prihvatila država, tačnije senat, jedini merodavan da odluči koji su bogovi zasluživali da budu prihvaćeni, a koje je trebalo odbaciti. Hrišćanski bog, koji se pojavio na periferiji carstva i stigao do Rima nepropisnim sredstvima, kasnije će se osvetiti zbog toga što je u njega morao da uđe na prevaru.

Jednu civilizaciju možemo da uništimo tek pošto uništimo njene bogove. Hrišćani, koji se nisu usuđivali da carstvo napadnu frontalno, okomili su se na njegovu religiju. Pristali su da budu progonjeni samo da bi imali više razloga da je napadaju i tako zadovolje svoju nezadrživu potrebu da mrze. Kako bi samo bili nesrećni da im nisu dodelili zvanje žrtve! Kod mnogobožaca im je smetalo sve, čak i njihova trpeljivost. Sigurni u svoje istine, nisu mogli da pojme da neko prihvata ono što je samo verovatno, ili ispoveda veru čiji sveštenici, obični činovnici zaduženi za obredna prenemaganja, nikome ne nameću kuluk *iskrenosti*.

Dok sebi ponavljamo da je život podnošljiv jedino ako možemo da menjamo bogove i da monoteizam sadrži u klici sve oblike tiranije, nismo više spremni da se žalostimo zbog antičkog ropstva. Bolje je bilo biti rob i moći obožavati boga koji nam je po volji, nego biti „slobodan” i pred sobom imati uvek istu vrstu božanstva. Sloboda, to je pravo na *razliku*; budući mnoštvo, ona pretpostavlja raspršenost apsolutnog, njegovo razlaganje na bezbroj jednako opravdanih i privremenih istina. U liberalnoj demokratiji postoji izvestan skriveni (ili, ako više volite, nesvesni) sloj politeizma; i obratno, svako autoritarno uređenje ima nešto što liči na prurušeni monoteizam. Monoteistička logika je imala neobične posledice: čim bi se mnogobožac preobratio u hrišćanstvo, postajao bi netrpeljiv. Bolje

je bilo nestati sa masom uslužnih bogova nego napredovati u sen- ci jednog despota! U vremenu u kojem, u nedostatku verskih, pri- sustvujemo ideološkim sukobima, pred nama je isto pitanje koje je opsedale poznu antiku: „Kako da odustanemo od toliko bogova radi jednog?” S tom razlikom, međutim, što je žrtva koja se od nas traži na nižoj ravni jer je sad reč o mnenjima, a ne više o bogovima. Čim neko božanstvo, ili neko učenje, teži vrhovnoj vlasti, sloboda je ugrožena. Ako vrhunsku vrednost nalazimo u trpeljivosti, sve što nju ugrožava treba smatrati zločinom, počev od onih preobraćenič- kih poduhvata u kojima je Crkva ostala nenadmašna. Ako je prete- rivala govoreći o težini progona koje je trpela i smešno uvećavala broj mučenika, činila je to jer je i sama predugo bila jedna opresivna sila, pa je trebalo da svoja nedela opravda uzvišenijim izgovorima: nije li ostaviti nekažnjenim opasna učenja značilo izdati one koji su se za nju žrtvovali? „Zabludele” je, dakle, uništavala iz osećanja vernosti, i pošto je i sama četiristo godina bila progonjena, davala je sebi pravo da sa svoje strane proganja četrnaest vekova. U tome je tajna, *čudo* njene dugovečnosti. Nikada mučenici nisu bili osvećeni sa više sistema i većom pomamom.

Pošto se pojava hrišćanstva podudarala se pojavom Carstva, izvesni oci (Evsevije, na primer) tvrdili su da je ova podudarnost imala dublji smisao: jedan Bog – jedan Car. U stvari je ukidanje nacionalnih barijera, mogućnost kretanja prostranom državom bez granica omogućila hrišćanstvu da nadire i da hara. Da mu širenje time nije bilo olakšano, hrišćanstvo bi ostalo obično disidentstvo u okrilju judaizma, umesto što je postalo osvajačka i, još gore, prop- agandistička religija. Služilo se svim i svačim samo da bi namami- lo, da bi se potvrdilo i proširilo, pa je čak uvelo i sahrane po danu, čija je velelepnost bila prava uvreda i za mnogobošce i za bogove sa Olimpa. Julijan beleži da su stari zakonodavci smatrali da „pošto se život i smrt razlikuju kao dan i noć, činovi vezani za njih treba da

budu razdvojeni". U svom bezumnom prozelitizmu, hrišćani nisu bili spremni da se toga pridržavaju: dobro su shvatali korisnost leša, dobit koja iz njega može da se izvuče. Mnogoboštvo nije zataškavalo smrt, ali se dobro čuvalo da je previše pokazuje. Rukovodilo se temeljnim načelom da se smrt ne slaže sa svetlošću dana, da ona vređa svetlost; smrt je pripadala noći i božanstvima pakla. Galilejci su sve prekrili grobovima, govorio je Julijan koji Isusa nikad ne zove drukčije nego „mrtvac". Za mnogobošce dostojne tog imena novo praznoverje moglo je da liči samo na rabljenje, na vrednovanje ružnog. Tim više mora da su žalili zbog njegovog napredovanja u svim sredinama. Ono što Kels nije imao priliku da upozna, a Julijan jeste, i to odlično, bile su one mlake pristaše hrišćanstva koje su se, nesposobne da ga u potpunosti prihvate, ipak upinjale da ga slede iz straha da ne ostanu po strani i ne budu isključene iz „budućnosti". Bilo iz oportunitizma, bilo iz straha od usamljenosti, hteli su da stupaju pored ovih „skorojevića", koji će ubrzo biti pozvani da preuzmu ulogu gospodara i krvnika.

*

Ma koliko opravdana bila njegova strast prema pokojnim bogovima, Julijan nije imao nikakvu šansu da ih vaskrsne. Umesto što se uzalud trudio da to postigne, bolje da se iz besa udružio sa manihejcima i sa njima potkopavao Crkvu. Tako bi, žrtvujući svoj ideal, barem mogao da zadovolji svoju osvetoljubivost. Na koju je još kartu mogao da igra osim na osvetu? Pred njim se otvarala sjajna karijera uništitelja i on bi joj se možda i predao da ga čežnja za Olimpom nije zaslepljivala. Ali bitke se ne biju u ime žaljenja. Uostalom, umro je mlad: jedva da je vladao dve godine; da je pred sobom imao deset ili dvadeset godina, kakvu bi nam uslugu učinio! Hrišćanstvo, verovatno, ne bi uspeo da uguši, ali bi ga barem naterao na više skromnosti. Bili bismo manje ranjivi, jer ne bismo živeli kao da smo centar sveta,

kao da se sve, pa i *sam Bog*, vrti oko nas. Otelovljenje je najopasnije laskanje koje smo doživeli. Ono nam je odredilo previsoki status, nesrazmeran sa onim što stvarno jesmo. Dajući ljudskoj anegdoti dostojanstvo kosmičke drame, hrišćanstvo nas je prevarilo u pogledu naše beznačajnosti, gurnulo nas u zabludu, u bolesni optimizam koji, uprkos očiglednosti, ne razlikuje sporo napredovanje od apo-teoze. Razboritija, paganska antika je čoveka postavljala na njegovo mesto. Kada se Tacit pita da li večni zakoni upravljaju zbivanjima ili se ova dešavaju slučajno, on ne daje odgovor, već pitanje ostavlja otvorenim i ta otvorenost dobro odražava opšte osećanje starih. Suočen više nego iko sa tom mešavinom konstanti i odstupanja od koje se sastoji istorijski proces, istoričar se nužno dvoumi između determinizma i nepredvidljivosti, zakona i hira, fizike i slučaja. Nema te nesreće koja se po volji ne da objasniti nekom nepažnjom providenja, ravnodušnim slučajem ili neumoljivom sudbinom. Ovo trojstvo, koje je toliko pogodno za svačiju upotrebu, a naročito za razočarane duhove, zapravo je ono najutešnije što mnogobožacka mudrost može da ponudi. Ljudi modernog doba ga nerado prihvataju, kao što nerado prihvataju i onu tipično antičku ideju po kojoj je zbir dobra i zla nepromenljiv. Opsednuti napretkom i nazadovanjem, mi implicitno pristajemo na to da se zlo menja, bilo da opada ili da raste. Istovetnost sveta sa samim sobom, ideja da je osuđen da bude ono što jeste, da budućnost ne može ništa bitno da doda postojećim datostima, ova lepa ideja nije više u opticaju; to je zato što je *budućnost*, predmet nade ili užasavanja, naše pravo mesto; u njoj živimo, ona nam je *sve*. Suštinski hrišćanska, opsednutost onim što će tek doći svodi vreme na pojam predstojećeg i mogućeg, i čini nas nesposobnim da pojмимо nepomični trenutak koji počiva u sebi i izmiče pogubnoj uzastopnosti. Čak i kad je lišeno svakog sadržaja, *iščekivanje* je praznina koja nas ispunjava, zebnja koja nas umiruje, toliko smo nesposobni da stvari posmatramo statički. „Nema

potrebe da Bog popravlja svoje delo” – ovo Kelsovo mišljenje, koje deli čitava jedna civilizacija, protivi se našim sklonostima, našim nagonima, samom našem biću. Možemo ga odobriti tek u nekom izuzetnom trenutku, u nekom *napadu* mudrosti. Ono čak protivreči i onome što misli vernik, jer se u verskim sredinama, više nego u drugim, Bogu zamera upravo njegova čista savest, njegova ravnodušnost prema kvalitetu svog dela i odbijanje da ga popravi. *Budućnost* nam treba po svaku cenu. Verovanje u sudnji čas stvorilo je psihološke uslove za verovanje u *smisao* istorije: štaviše, čitava filozofija istorije samo je prateći proizvod ideje o sudnjem času. Možemo mi koliko nam je volja zastupati ovu ili onu teoriju ciklusa, s naše strane reč je o čisto apstraktnom prihvatanju; u stvari se ponašamo kao da istorija teče pravolinijski, kao da različite civilizacije koje se nižu jedna za drugom nisu ništa drugo do etape kroz koje, u svojoj težnji da se ispolji i ostvari, prolazi neka velika zamisao, čije se ime menja zavisno od naših verovanja i ideologija.

*

Ima li boljeg dokaza manjkavosti naše vere od činjenice da za nas više nema lažnih bogova? Ne vidimo više kako bi bog kome se molimo ili neki drugi sasvim različiti bog mogli biti podjednako prihvatljivi za nekog vernika. Vera je isključivost, izazov. Hrišćanstvu je odzvonilo zato što više ne može da mrzi druge religije, što ih *razume*: sve mu više nedostaje vitalnost koja je izvor netrpeljivosti. A netrpeljivost je bila razlog njegovog postojanja. Na svoju nesreću, hrišćanstvo nije više čudovišno. Kao i umirući politeizam, njega je zarazila, paralisala prevelika širina pogleda. Njegov bog ne uživa više među nama ugled veći od ugleda koji je Jupiter uživao među poraženim paganima.

SADRŽAJ

ZLI DEMIJURG	5
NOVI BOGOVI	17
PALEONTOLOGIJA	33
SUSRETI SA SAMOUBISTVOM	46
NEOSLOBOĐENO	66
ZADAVLJENE MISLI	80
POGOVOR: Paradoksi Emila Siorana	129

Emil M. Sioran
ZLI DEMIJURG

Za izdavača
Dijana Dereta

Lektura
Snežana Palačković

Korektura
Blum

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-257-6

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2019.

Izdavač / Štampa / Plasman
DERETA doo
Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

14:929 Сиоран Е.

141.319.8:2

821.133.1-84

СИОРАН, ЕМИЛ, 1911–1995

Zli demijurg / Emil M. Sioran ; prevod sa francuskog
Mira Vuković. – 1. Deretino izd. – Beograd : Dereta, 2019
(Beograd : Dereta). – 142 str. ; 21 cm. – (Biblioteka Posebna
izdanja / [Dereta, Beograd])

Prevod dela: Le mauvais démiurge / E. M. Cioran. – Tiraž
1.000. – Str. 129–140: Paradoksi Emila Siorana / Milovan
Danojlić.

ISBN 978-86-6457-257-6

а) Сиоран, Емил (1911–1995) б) Зло в) Теолошка
антропологија

COBISS.SR-ID 277174028